

Бібліотека наукового щорічника
«Україна дипломатична», випуск №13

Library of scientific year-book
«Ukraine diplomatychna», issue № 13

БІБЛІОТЕКА НАУКОВОГО ЩОРІЧНИКА
«УКРАЇНА ДИПЛОМАТИЧНА»

ДИПЛОМАТИЧНА ТА КОНСУЛЬСЬКА СЛУЖБА

У ВИМІРІ ОСОБИСТОСТІ

LIBRARY OF SCIENTIFIC YEAR-BOOK
«UKRAINA DYPLOMATYCHNA»

Бібліотека наукового щорічника
«Україна дипломатична», випуск №13

Library of scientific year-book
«Ukraine diplomatychna», issue № 13

ДИПЛОМАТИЧНА ТА КОНСУЛЬСЬКА СЛУЖБА У ВИМІРІ ОСОБИСТОСТІ

Київ — 2016

Павло ГАЙ-НИЖНИК,
доктор історичних наук,
завідувач відділу історичних студій
Науково-дослідного інституту українознавства (м. Київ)

Анотація. У статті проаналізовано діяльність державного й громадсько-політичного діяча, Посла Української Народної Республіки в Німеччині М. Порша. Зазначено, що посольство під керівництвом М. Порша спрямувало свої зусилля на залагодження проблем двосторонніх відносин, протидію антиукраїнській пропаганді, налагодженню стосунків із дипломатичними представництвами інших країн. З огляду на міжнародне становище та зовнішньополітичний курс уряду Директорії ситуація для розв'язання намічених М. Поршем завдань виявилася несприятливою, що спонукало Миколу Володимировича подати у відставку.

Ключові слова: Порш, УНР, двосторонні відносини, Україна-Німеччина, Директорія.

МИКОЛА ПОРШ — ДЕРЖАВНИЙ І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ, ПОСОЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В НІМЕЧЧИНІ

М. Порш чудовий промовець, вмілий аналізатор, людина хитра і розумна. Коли він говорив, то промова його складалась з правильно побудованих, наче книжних, речень. Володіє волею та рішучістю, але дуже скритна і недовірлива натура, самолюблен і багато покладає надії на власні сили, досвід та умінне розпізнавати людей.

О. Жуковський

Микола Володимирович Порш народився 19 жовтня 1879 року в німецько-єврейській дворянській родині в місті Лубни. Батько Миколи був юристом.

Навчався в Лубенській гімназії, у якій увійшов до українського гімназійного гуртка, заснованого В. Шеметом. Із 1890-х років М. Порш, який дотримувався марксистських поглядів, брав участь в українському національному русі. Пізніше, на-

вчаючись у Київському університеті св. Володимира, належав до української студентської громади й співпрацював з Київським комітетом Революційної української партії (РУП), а в 1903 році фактично очолив його. 1902 року за революційну діяльність його було вислано з Києва [1]. Разом із Д. Антоновичем редагував партійний часопис «Праця» (Львів, 1904–1905 рр.). Співпрацював із газетою «Селянин», провадив агітаційно-пропагандистську роботу в Києві та Ніжині.

Фундаментом юридичних концепцій М. Порша стали ерфуртська програма німецьких соціал-демократів 1891 року та програма-мінімум РСДРП 1903 року. На його тогочасні переконання, Російська імперія мала би бути перетворена на федеративну народну республіку з демократичною конституцією та з широкими правами кожного суб'єкта федерації. Воднораз кожна федеративна одиниця мала би право на своє повне державне відокремлення, рішення про яке ухвалював би всенародний референдум. Парламент федеративної Росії, на думку М. Порша, мав би постати у вигляді Народної ради, яка діяла б на професійних засадах і формувалася б на пропорційній основі як результат усезагального, безпосереднього, рівного й таємного голосування громадян, які досягли 20-літнього віку, незалежно від статі. Важливе місце в концепції М. Порша посідав принцип «самоуправи народу», тобто засада, що всі закони, ухвалені Народною радою, народ мав право приймати чи відхиляти на референдумі. Механізм виконавчої та судової влади визначено не було, проте наголошувалося на необхідності забезпечення найширших прав і свобод людини з акцентуванням на соціальних правах: утримання за кошти держави дітей у садках і школах, постачання ліків, влаштування поховання, право на відпочинок, охорону праці, пенсії, щотижневу виплату заробітної плати тощо.

На початку 1903 року керівництво РУП офіційно відмовилося від своєї першої програми — «Самостійної України», — посилаючись на «брак соціалістичного світогляду» в обґрунтуванні ідеї державної незалежності України. Відтак фактичним керівником РУП став М. Порш. Наступного, 1904, року під час Різдвяних свят у Львові в умовах вільної дискусії відбулася ідеологічна конференція закордонного представництва РУП, яка призвела до розколу партії на дві фракції. Чи не весь склад Львівського бюро партії на чолі з М. Меленевським висловився за приєднання до російських соціал-демократів (меншовиків). Більшість же, серед якої був і фактичний лідер РУП М. Порш, наполягала на тому, що такий крок може бути уможливлений, проте лише в тому випадкові, коли російські соціал-демократи визнають право України на національну автономію, а саму РСДРП буде перебудовано за федеративним принципом [2]. Після цього М. Порш вирушив у Росію на з'їзд РСДРП, аби висловити там позицію керівництва РУП.

Київська вільна громада РУП запропонувала власний «Нарис програми Революційної української партії», автором якого був М. Порш. Цей документ із деякими змінами було затверджено як нову програму партії на другому з'їзді РУП у 1905 році. У ньому наголошувалося

на необхідності повної автономії України у внутрішніх справах із забезпеченням рівноправності національностей, які її населяють. Крім того, було зазначено, що в інтересах класової боротьби пролетаріату України й інших частин Російської держави автономія України на цьому етапі важливіша за її самостійність, що є «ідеалом», тобто справою далекого майбутнього. Як цілком слушно зауважив американський історик Т. Гунчак, із появою нової програми закінчився перший період змагань Револьюційної української партії — період роздоріжжя й пошуку шляхів, — і почався другий — період безпосередньої злуки з Українською соціал-демократичною робітничою партією.

У 1905 році М. Порш змінив фактичного лідера РУП Д. Антоновича, спільно з яким раніше редагував газету «Праця», і зайнявся створенням нової програми партії, основою якої була орієнтація на робітничий клас. У 1905 році перебував в еміграції у Львові. Д. Антонович («С. Войнович») уважав, що національне питання є вигадкою буржуазії, а позаяк, на його думку, української буржуазії не існувало, то не було й національного питання [3]. Іншого погляду дотримувався М. Порш, який був переконаний, що демократичні процеси в підросійській Україні є неможливими без вирішення національного питання [4]. Завдання ж РУП полягало у формуванні національної свідомості пролетаріату й розробці програми з національного питання. Автор також аргументовано доводив доцільність упровадження економічної та соціально-культурної автономії в Україні [5]. Водночас М. Порш пропонував на першому етапі національно-визвольної боротьби дотримуватися моделі національно-територіальної автономії, а вже згодом ставити питання про самостійність.

Із кінця 1905 року в проектах М. Порша загальноросійський парламент названо зібранням народних представників, а внутрішні справи автономної України мав би вирішувати представницький сейм. Під впливом ідей Ж.-Ж. Руссо більше значення він надав «прямому народному законодавству», виборності державних чиновників усіх рангів, «самоопреділенню культурному і політичному» для кожної нації, рівності всіх мов у школах, судах, місцевих, громадських і державних установах. Великі сподівання в справі знищення самодержавного ладу та встановлення конституційного режиму М. Порш покладав на Установчі збори.

Під час внутрішньопартійної дискусії щодо національного питання, унаслідок якої РУП розкололася, М. Порш обстоював ідею незалежності України й осібно існування української партії, на противагу групі М. Меленевського й О. Скорописа-Йолтуховського, які вийшли з РУП і приєдналися до РСДРП на правах автономної Української соціал-демократичної спілки. У полеміці з лідерами РСДРП — Д. Донцовим, Д. Антоновичем, В. Винниченком, С. Петлюрою — М. Порш розвивав своє бачення новітнього конституціоналізму й конституційної платформи українського державотворення, заперечуючи перебільшення впливу російського лібералізму на український рух, обґрунтовуючи необхідність політичної автономії Украї-

ни економічними та культурницькими аргументами, доводячи, що для досягнення повної самостійності потрібна підготовча робота в галузях права, економіки тощо.

На II з'їзді РУП, що відбувся в Києві та Полтаві у грудні 1905 року, організацію було перейменовано на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП) та ухвалено її програму. У 1906 році, незабаром після заснування УСДРП, М. Порш разом із Д. Антоновичем, В. Винниченком і С. Петлюрою став одним із її лідерів. У січні 1906 року він разом із С. Петлюрою (який був прихильником і послідовником М. Порша) та П. Понятенком виїхав до Петербурга, де вони започаткували центральний теоретичний орган партії — місячник «Вільна Україна» (вийшло друком усього 6 випусків). У російській столиці він не затримався. «М. Порш одначе скоро від'їхав до Стокгольму на «Об'єдінительний Конгрес» російської соціал-демократії, де мали бути заступники всіх соціал-демократичних організацій Росії, — згадував О. Лотоцький. — Симон Петлюра знову всю редакцію перебрав на себе. Конгрес у Стокгольмі не нахилив українських соціал-демократів до об'єднання, хоч партії всіх інших народів пішли на угоду. В березні М. Порш повернувся. За цей час по Україні сталося багато провалів партійних організацій. Багато людей опинилось під арештом. Це вдарило на психіку. Багато навіть визначніших членів партії знову висували домагання розпустити українську партію, а влитися до російської. Після довгих нарад рішено припинити видання «Вільної України» та їхати до Києва, щоб рятувати ситуацію» [6].

У цьому ж (1906-му) році М. Порш став очільником УСДРП. У внутрішньопартійній дискусії з групою М. Меленевського він разом із М. Ткаченком відстоював необхідність збереження принципу самостійності України та існування РУП як незалежної української соціал-демократичної партії. У тому самому році він виклав своє бачення автономної України в статті «Автономія України у світлі соціал-демократичної критики» [7].

Ставши лідером в останній рік існування РУП, М. Порш протримався ідейним керівником УСДРП до часів тривалої внутрішньопартійної дискусії про місце ідеї української незалежності в діяльності партії у 1909–1912 рр. І. Гирич небезпідставно визначає, що «М. Порш був таким самим ортодоксальним марксистом, як і його наступник біля ідейного керма партії Л. Юркевич» [8]. Він закликав до класової чистоти в лавах есдеків (соціал-демократів), до відмови від співробітництва з «буржуазними» українськими партіями та друку в їхніх періодичних органах, зокрема в газеті «Рада» та журналі «Літературно-науковий вісник» («ЛНВ»). Вірний класовій доктрині, М. Порш критикував інших партійців — С. Петлюру, В. Винниченка, В. Садовського, А. Жука — за співробітництво в буржуазних періодичних виданнях. Так, наприклад, наприкінці 1909 року в листі до А. Жука він писав: «Так, я цікавлюся роботою всіх... наших опортуністів по «Радах», «Селах», «Ділах», бо вважаю таку роботу більш небезпечною для нас, ніж буржуазну демократичну... Активна праця в легальних куль-

турних і економічних інституціях спільно з демократичними елементами, нарешті з'єднання всіх українських соціалістичних партій... і т.д. — це такі мелодії, яких дійсно не можна не вважати покажчиком розкладу свідомості декотрих елементів в наших рядах» [9].

Будучи полохливим і підозрливим, М. Порш найбільше дошкуляв «легалістам» своїми закликами до підпільності й піднесенням переваг нелегальних форм партійної діяльності. Знання економічних законів суспільного розвитку, чим не могли похизуватися ні С. Петлюра, ні В. Винниченко, додавали йому менторського тону. Тому останні недолюбливали М. Порша. Він перебував у напружених стосунках із В. Садовським і В. Винниченком, який безпідставно підозрював М. Порша в провокаторстві (зокрема, у листі до А. Жука від 22 березня 1913 року В. Винниченко сам зізнався: «...щодо мене, то я давно вже не сумніваюся в тому, що сей індивід (тобто М. Порш. — *Автор.*) є провокатор. Довести, на жаль, я нічим не можу документальним, тому не говорю сього прилюдно» [10]).

Водночас сам М. Порш усе ж таки публікувався в тих «буржуазних» виданнях, зокрема в «ЛНВ» М. Грушевського, де вийшли друком праці М. Порша з економічного обґрунтування української автономії. У 1910–1914 рр., попри критику «кооператорів-опортуністів», М. Порш сам активно долучився до українського кооперативного руху й невдовзі став відомим його діячем, організатором відповідних товариств і спілок. Працюючи на кооперативній ниві, він підготував і видав наукові дослідження зі статистики — «Статистика землеродіння в 1905 р.» (1907), «Із статистики України» (1907 р.) та ін. Саме тоді його на посаді партійного лідера змінив Л. Юркевич.

Варто зауважити, що в питаннях самостійності української соціал-демократичної організації М. Порш був послідовним і непохитним адептом збереження незалежності від РСДРП. Автономію ж України він розглядав у рамках цілковитої політичної самостійності [11]. Власні правові й політичні погляди він висвітлив у написаних у 1903–1905 роках програмних документах РУП, УСДРП, їхніх статутах, тактично-організаційних резолюціях, публіцистичних статтях, зокрема: «З приводу існуючого питання» (1905), «Національні організації пролетаріату» (1906), «Автономія України у світлі соціал-демократичної критики» (1906), «Робітничча партія і економічна боротьба пролетаріату» (1906), «Останній з'їзд Російської соціал-демократичної партії» (1906), «Україна у державному бюджеті Росії» (1909), «Сучасний момент у житті української нації і завдання української соціал-демократії» (1910), «Нагальна потреба» (1910), «Державний бюджет Росії» (1911, під псевдонімом М. Гордієнко), «Відносини України до інших районів Росії на робітничому ринку» (1912), «Робітництво України» (1912), «Капіталізм і російська культура на Україні» (1912) тощо, а також у книгах і брошурах «Пролетаріат на Україні» (1907), «Про автономію України» (1909), «Наші організаційні завдання» (1910), «Автономія України і соціал-демократія» (1917), «Україна і Росія на робітничому ринку» (1918) та ін.

Після Лютневої революції 1917 року М. Порш став членом Київського губерніяльного виконкому Ради об'єднаних громадських організацій. Брав участь у роботі Всеукраїнського робітничого з'їзду, що відбувся 24–27 (11–14) липня 1917 року в Києві та був скликаний із метою організації «українського робітництва як в Україні, так і поза її межами» й обрання представників до Української Центральної Ради. Як член ЦК УСДРП, він підсумовував дискусії з'їзду за доповідями В. Винниченка («Сучасний момент в українському житті й українське робітництво»), товариша голови УЦР Д. Антоновича («Установчі збори та українське робітництво»), члена ЦК УСДРП М. Ткаченка («Автономія і федерація»), генерального секретаря земельних справ Б. Мартоса («З аграрного питання»), генерального секретаря в судових справах В. Садовського («Про робітничу політику»), С. Веселовського («Доповідь з продовольчого питання») та генерального секретаря в справах освіти І. Стешенка. Головував на останньому засіданні з'їзду 27 (14) липня 1917 року, коли відбулися вибори Всеукраїнської ради робітничих депутатів у складі 100 осіб (70 представників фракції УСДРП та 30 — УПСР) [12].

На першому засіданні Всеукраїнської ради робітничих депутатів 28 (15) липня 1917 року М. Порша було обрано її головою, членом виконкому (14 — УСДРП, 6 — УПСР), а також до президії виконкому, члени якого мали поповнити Малу Раду Української Центральної Ради. Отже, М. Порш став членом Української Центральної Ради та Малої Ради (Комітету Української Центральної Ради).

У вересні 1917 року, полемізуючи під час внутрішньопартійної дискусії з В. Винниченком та Б. Мартосом, М. Порш указував на протилежність економічних інтересів України та Росії, висловлювався за політичну незалежність України. Тоді ж він узяв участь у Демократичній нараді в Петрограді, став членом Передпарламенту Росії. Після 1917 року у своїх поглядах він відходить від широкого розуміння національно-територіальної автономії України й обережно ставиться до планів запровадження самостійної державності, посилаючись на неготовність до таких радикальних зрушень, незрілість політичних партій, відсутність продуманих організаційно-правових засад. Того ж року в Києві вийшла друком його праця «Автономія України і соціалдемократія» [13].

З осені 1917 року М. Порш стає членом виконавчого органу (уряду) Центральної Ради: з 1 листопада 1917 — генеральний секретар праці; з 18 грудня 1917 року — в.о. генерального секретаря військових справ УНР. Тож протягом 1,5 місяця, до кінця січня 1918 року, він керував роботою відразу двох генеральних міністерств.

Генеральний секретар праці М. Порш був серед тих, хто жорстко відреагував на Маніфест петроградської (більшовицької) Ради народних комісарів до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради від 3 грудня 1917 року, в якому з одного боку вони визнавали УНР, а з іншого було засвідчено втручання в її внутрішні справи з боку РСФРР. Так, на Всеукраїнському з'їзді

рад робітничих, селянських і солдатських депутатів України в Києві (4–6 грудня 1917 року) він виступив із різким закликem відхилити вимоги ультиматуму й підтримати Центральну Раду.

Проте більшу частину своєї уваги М. Порш приділяв роботі військового секретарства. Згідно з документами, опублікованими у двотомному збірнику «Українська Центральна Рада: документи і матеріали», протягом грудня 1917 — січня 1918 року він 12 разів виступав на засіданнях Генерального секретаріату та Малої Ради про стан справ на фронті й у тилу, з різних військових питань (про проект формування «української міліційної армії», січневі події в Києві, ліквідацію фронтових рад та ін.), а проте як секретар праці (або від його імені) відповідні питання порушував лише 4 рази.

15 грудня 1917 року в Києві було створено Особливий комітет з оборони України (М. Порш, С. Петлюра, В. Єщенко), а вже 18 грудня цього року М. Порша було призначено генеральним секретарем у військових справах. О. Жуковський, наступник М. Порша на посаді Міністра військових справ УНР, так змальовував прийняття посади М. Поршем і стан справ у відомстві: «Затверджений Центральною Радою на посаді В[військового] М[іністра], Микола Порш фактично Міністерства не приймав, докладів від Головних Начальників Управлінь про роботу, діяльність та організованість підлеглих їм Управлінь, він не прийняв, а тому про внутрішню організацію, правдивіше буде повну дезорганізацію, про дійсний стан речей йому нічого не було відомо. Таке відношення до діла заплутувало та ускладнювало ще більш роботу Міністерського апарату. Міністерство як раз в той час було в періоді формування. Штатів не було, інструкції положень теж, начальники відділів не знали своїх завдань, не знали кола своєї роботи, не знали своїх прямих обов'язків, а саме головне, не було загального плану роботи — як буде організовуватись нова армія, на яких принципах і цього не знали не тільки служачі Міністерства, а навіть сам Міністр. Вся робота проводилась в тому, що з самого ранку до вечіра приймалися різні делегації, які звертались з такими проханнями, що тільки відбирали час, до того були хитрі, та безглузді, що приходилось тільки розводити руками та дивуватись, хто б це власне так над ним погузував, що порадив сюди звернутись за совітом... Робота по відділах стояла, всі нервувались, хвилювались в очікуванні, що збільшувало руйніцтво не налагодженого формуючогося організма, убивало настрої, енергію у працівників і вони губили віру в саме діло.

Безнадійність опанувала майже всіма. Про дійсний стан речей В[військового] Міністерства я зробив повний подробний доклад, ще в перший вечір у себе в кімнаті, коли М. Порш був затверджен на посаді Центр. Радою. Особливу увагу його звертав на те, що Міністерство не організоване, на відсутність плану роботи, деякі помилки попереднього керівника; були доложені мої міркування, як налагодити апарат, як поліпшити стан речей і надалі уникнути від руйніцтва в роботі. Але мій доклад М. Порш уважно послушав і тільки. Діло Управління, в Міністерстві я вже зазначав вище, ще гірше занепало,

як то було при Петлюрі, бо всі ходили кругом, хтіли працювати, але не знали куди і як прикладати свою енергію і як віддати ділу свої знання та силу. Порш розкидався, він хтів все знати скрізь побувати і скрізь керувати, а тому совав носа зовсім не в своє діло» [14].

Одразу після свого призначення М. Порш видав наказ, за яким до українського війська приймали тільки тих офіцерів, які родом з України. 19 грудня 1917 року на засіданні уряду він повідомив колег, що в нього є відомості «про союз Румунії, Франції і козаків з метою скинути більшовиків, реорганізувати армію і взяти справу миру в свої руки», а також про те, що Румунія погодилася з молдаванами про охорону Бессарабії, яка може бути й анексованою. Крім того, він виступив проти пропозицій анулювати Фокшанський договір, що означало б розрив відносин із Румунією [15].

20 грудня 1917 року М. Порш видав наказ затвердити Перший Стрілецький «Вільної України» полк, що прибув із Петрограда, згідно зі штатами полків 3-го батальйонного складу. Того самого дня він закликав мобілізоване «Вільне козацтво» «до охорони прав Республіки, там, де воно живе» [16]. Наступного дня М. Порш своїм наказом здійснив низку призначень та переформувань. Так, наприклад, він віддав розпорядження: із 13-го запасного полку й 2-го куреня 1-го запасного Українського полку сформувати 3-й запасний Український піший полк (за вже існуючими штатами), особовий склад якого мали сформувати з обох вищезгаданих частин; отаманом 3-го запасного Українського полку було призначено полковника Й. Сулимовського, якому доручили і його формування; 74-ту пішу дивізію було оголошено Українською під назвою «дивізія Української Республіки»; 2-й запасний саперний батальйон наказано переформувати на 1-й запасний інженерний Український полк (за існуючим загальноросійським штатом); було перейменовано 10 військових підрозділів (5 полків, 4 сотні й 1 курінь), повністю українізованими мали зробити 3 гарматні бригади, 4 гарматних дивізіони, 2 мортирних гарматних дивізіони та 1-й важкий тракторний гарматний дивізіон; 22-й окремий важкий гарматний дивізіон було оголошено Українським (його командиром тимчасово призначили хорунжого Соболева) тощо [17].

23 грудня 1917 року було видано Закон «Про відстрочення призову на військову службу й відкомандирування з неї громадян Української Республіки», згодом — Закон «Про утворення Комітету по демобілізації армії». А втім, усі ці формальні накази вже не могли виправити катастрофічного стану в українському війську та врятувати його залишки від розладу. Усвідомлював це й сам М. Порш, який на засіданні Генерального секретаріату 26 грудня 1917 року змушений був визнати, що «армія з кожним днем розвалюється». Тож він пропонував: «Щоб мати в своїх руках силу, треба приступити до організації нової армії: 1) добровільного характеру; 2) платну і 3) платити гроші тим існуючим вже військовим частинам, котрі визнають владу Генерального Секретаріату і підлягають всім його розпорядженням. Крім того, треба вести систематичну політично-культур-

ну працю серед війська, щоб захистити його від більшовицької зарази». Відтак уряд доручив Генеральному секретарству військових справ «приступити до організації добровольчеської армії на платних підставах, яко начаток міліційної армії» [18].

Цікавими були й думки М. Порша про закінчення Світової війни та політику УНР у протистоянні з Росією, які він висловив на вищезгаданому урядовому засіданні: «Історія війни доказала, що німці одночасно на всіх фронтах вести війни не можуть, а тепер сили вичерпуються. Наближається мир загальний, коли Германія змушена буде вступити в переговори в Стокгольмі. При загальному мирі для нас мир буде кращий, ніж при сепаратному. Одержана телеграма, що Совіт Народних Комісарів призначив одкриття Установчих Зборів на 6 січня. Цим в політичне життя Росії входить новий чинник. Коли Установчі Збори одмовлять Україні послати свою мирну делегацію, коли вони не признають федерації, тоді настане час проголошення незалежності [.] Німці знають, що оповіщення священної війни означає кінець більшовицького панування, після котрого в Росії настане нова політична ситуація, коли в справі миру виступить вся організована Росія, з голосом якої будуть рахуватися і союзники, котрі тоді згодяться приступити до мирних переговорів. Тоді-то для Германії утвориться дуже складне становище, котре може привести її до революції, коли правительство її буде вести непримириму політику в справі миру. Народу тепер ми можемо сказати, що загальний демократичний мир не вдався, скликаються Російські і Українські Установчі Збори, котрі скажуть своє авторитетне слово. Священної війни ми з більшовиками оповіщати не будемо, німці наступати також не будуть — буде стан фактичного перемир'я» [19].

30 грудня 1917 року М. Порш доповів на засіданні Генерального секретаріату проект формування української міліційної армії й основні тези проекту організації гайдамацьких корпусів як кадрів інструкторів української армії. Проект було схвалено та внесено на розгляд Центральної Ради [20]. 3 (16) січня 1918 року Мала Рада ухвалила Тимчасовий закон «Про народне військо», за яким тогочасну армію слід було демобілізувати й замінити народною міліцією для оборони від зовнішнього ворога. Водночас до часу прийняття остаточного закону мали розпочати набір інструкторів, які після відповідної підготовки розпочали б організацію народної міліції. М. Порш був переконаний, що такий підхід відновить українське військо, про що й заявив під час його обговорення: «Люди тікають з фронту юрбами... Треба рятувати армію, що і має на меті цей законопроект» [21].

Ленінський «Декрет про утворення Робітничо-Селянської Червоної Армії», до речі, було прийнято лише через 12 днів після закону УЦР — 15 (28) січня 1918 року. Причому в декреті Ради народних комісарів РСФРР підкреслено також, що нову Червону армію буде сформовано на добровольчих засадах і вона має бути «фундаментом для заміни постійної армії всенародним озброєнням у найближчому майбутньому» [22].

Після того відбувся, так би мовити, параліч влади в УНР. Очевидно, що Генеральний секретаріат уже не був здатен впливати на щось і просто плив за течією. За два тижні його бездіяльності відбулося кілька великих боїв, на які український уряд (ідеться про голову В. Винниченка та військового секретаря М. Порша) не тільки не відреагував якоюсь політичною заявою, а навіть не видав відповідних наказів щодо оборони.

Зрештою, М. Порш зробив доповідь про стан справ на засіданні Генерального секретаріату 11 січня 1918 року (29 грудня 1917 року), аналіз якої свідчить про те, що генсек військових справ уже не орієнтувався в становищі військових формувань і не міг оцінити їхні бойові можливості тощо. Більше того, М. Порш заявив, що «до 15 січня єсть повна надія вибити большевиків з України» [23] (нагадаю, що саме цього дня, 28 (15) січня, студенти прибули під Крути). Попри низку інших безпідставних висловів, варто, скажімо, звернути увагу на твердження військового секретаря, що з узяттям українцями Мінська нібито вдасться залучити до наступу міфічну «українську армію Західного фронту» — і це попри той загальновідомий факт, що тогочасний Мінськ був одним із найбільших центрів Червоної гвардії, а на Західному фронті перебувало найменше зукраїнізованих військ.

Тож мусимо зазначити, що за період перебування М. Порша на посаді генерального секретаря військових справ українські війська зазнали чимало істотних поразок (зокрема загибель київських студентів під Крутами) і втратили контроль над більш ніж половиною своєї території.

Тут, вважаю, слід подати враження від М. Порша як від людини та як від Міністра військових справ УНР із боку фахового офіцера. Його наступник на цій посаді О. Жуковський писав із цього приводу: «Завше він на мене робив вражіння людини, якій довірятись не слід. М. Порш чудовий промовець, вмільний аналізатор, людина хитра і розумна. Коли він говорив, то промова його складалась з правильно побудованих, наче книжних, речень. Володіє волею та рішучістю, але дуже скритна і недовірлива натура, самолюблен і багато покладає надії на власні сили, досвід та умінне розпізнавати людей. Сам визнає, що він не із останніх промовців, а тому на других промовців дивиться з пташиного польоту. Повна відсутність організаційного хисту, сказав би, що в нього дезорганізаційний хист. Перекоаний в тому, що він все знає і що від його спостережень нічого не скриється, до фахівців не любить часто-густо звертатись, скрізь хтів все сам зробити і все сам вирішити, завдяки чому в Міністерстві ввів безглуздий централізм. Розподілення в роботі між Головними Начальниками Управлінь не було. Військове діло для нього було “темна вода во аблецах”, а щоб не втратити авторитета в очах підлеглих йому Головних Начальників Управлінь (“цих старих туподумців”), він приймав доклади, але без обґрунтованих мотивувань. Він схвачував основну думку, висловлену фахівцем, а далі сам вже її розвивав і врешті получалась каша» [24].

На посаді генерального секретаря праці (від січня 1918 року — Міністр праці УНР) М. Порш працював до середини березня 1918 року. 27 листопада М. Порш на засіданні Генерального секретаріату виступив з інформацією про тяжкий матеріальний стан службовців залізниць. Він указував на те, що якщо найближчим часом їхнє матеріальне становище не буде поліпшено, вони будуть змушені страйкувати. За відомостями секретаря праці, службовці вимагали виплати авансом по 100 карб. і негайного вирішення питання про підвищення заробітної платні. Було ухвалено доручити М. Поршу провести переговори з представниками залізничників у цій справі, маючи на увазі, що виконання вимог останніх викличе значні фінансові витрати [25].

25 січня 1918 року Центральна Рада розглянула три законопроекти, що торкалися політики у сфері праці: про восьмигодинний робочий день, про державно-робітничий контроль над підприємствами та тимчасові правила про громадські роботи. Із них затверджено було лише закон про восьмигодинний робочий день, а інші два — передано на розгляд Малої Ради [26]. 2 березня в Житомирі Центральна Рада ухвалила закон щодо заснування при Міністерстві праці особливої Ради з організації громадських і державно необхідних робіт й асигнування для цього з Державного фонду 100 млн карбованців до 1 серпня 1918 року [27].

Процес демобілізації промисловості супроводжувався ліквідацією, продажем і припиненням діяльності фабрик, заводів, приватних майстерень, підприємств, що належали земському та міському союзам, військово-промисловим комітетам, іншим громадським організаціям. У зв'язку з цим 18 березня М. Порш видав наказ про заборону закриття й ліквідації підприємств без відома міністерства [28]. Згідно з вищезазначеним наказом, власники таких підприємств тим часом вільно звільняли робітників із займаних посад. Невирішеність цієї проблеми загрожувала масовим безробіттям у сільському господарстві й обробній промисловості, а також руйнацією всього народного господарства. Реакція, як і слід було чекати, не забарилася. Уже 14 квітня з'їзд робітників цукрових заводів прийняв постанову з проханням до міністерства завадити безпідставним масовим звільненням (локаутам) на підприємствах галузі тощо [29].

За період перебування М. Порша на посаді Міністра праці УНР його відомство підготувало та внесло на затвердження Української Центральної Ради такі основні законодавчі документи: закон про 8-годинний робочий день (від 25 січня 1918 року), закон про особливу Раду з організації громадських робіт (від 2 березня 1918 року) та закон у вигляді «Тимчасового статуту про громадські роботи» (також від 2 березня 1918 року). При відомстві було створено й діяло технічне бюро в справі демобілізації (з кінця грудня 1917 р.).

14 березня 1918 року М. Порш очолив комісію у справах товарообміну з Центральними державами при Раді народних міністрів УНР [30]. 19 квітня цього року він — голова української делегації на мирних переговорах із РСФРР. 22 квітня М. Порш інформував уряд,

що під час перемовин щодо товарообміну з Центральними державами з усіх пунктів було досягнуто згоди. Він також виклав основні пункти договору щодо цін на товари, додавши, що німецька сторона намагалася відмінити монополію на закордонні товари. Після обміну думками було вирішено доручити державній комісії зберігати монополію лише на товари української промисловості. 23 квітня 1918 року від України М. Порш підписав «Господарський договір між УНР, Німеччиною і Австро-Угорщиною» [31]. Попередні переговори були надзвичайно складними, проте слід зауважити, що німці відгукнулися про М. Порша, як про «людину майбутнього» [32].

Після низки квітневих наказів німецького окупаційного командування, що були неприхованим втручанням у внутрішні справи УНР, 28 квітня 1918 року на засіданні Центральної Ради М. Порш войовничо засуджував дії німців і вимагав ужити таких заходів, «щоб у пана Ейхгорна відпала охота розпоряджатись надалі нашим внутрішнім життям» [33]. Причиною ж такої поведінки німців щодо уряду УНР, зокрема втручання в її внутрішні справи, був, як виголосив М. Порш, «той розвал і безсилля державної власті, які у нас запанували останніми часами [...] слабкість нашої організації, слабкість української власті, правительства українського», додаючи при цьому, що «цим часу нашого терпіння вже перепоовнено» [34].

За часів Української Держави й гетьманування П. Скоропадського М. Порш займав антигетьманську позицію, ставши активним учасником опозиційної урядової організації — Українського національного союзу. 27 липня 1918 року його було заарештовано разом із С. Петлюрою за звинуваченням у підготовці повстання проти гетьмана. Був звільнений напередодні повстання Директорії.

Після відновлення Української Народної Республіки 2 січня 1919 року Рада народних міністрів ухвалила призначити М. Порша Послом УНР у Німеччині [35]. Утім через військово-політичні та транспортні проблеми відбути до Берліна М. Поршу не вдалося. Чи були то єдині причини зволікання? Не зовсім. Нове керівництво держави, після відновлення УНР, планувало загальнонаціональне зібрання — Трудовий конгрес народу України, який, як передбачалося, мав би визначити майбутній курс, державний лад і систему влади в УНР тощо. М. Порш, як один із провідних діячів тогочасного українського політикуму, безумовно, не міг не взяти участь у роботі цього нового українського передпарламенту. Вочевидь, для керівництва УНР потреба присутності при новому німецькому урядові в державі, яка, щоправда, нещодавно зазнала нищівної поразки у війні, була не такою нагальною, як захист партійних інтересів на Трудовому конгресі (М. Порш був однопартійцем фактичних керівників УНР — голови Директорії В. Винниченка та її члена й практичного очільника військово-політичного лобі в УНР С. Петлюри).

Крім того, у січні 1919 року на порядку денному була нагальна проблема загальнопартійного зібрання за нових державно-політичних умов українських соціал-демократів, одним із лідерів яких був і

М. Порш. На IV з'їзді (10–12 січня 1919 року) УСДРП розкололася на дві фракції: праву — «офіційну соціал-демократичну» — і ліву — «незалежну», яка ставилася із застереженням до централістичної політики російської комуністичної партії в Україні, але визнавала потребу організації радянської влади в Україні, установа «диктатури пролетаріату» та негайного миру з радянською Росією. Проти цих «лівих» виступали М. Порш, В. Винниченко, С. Петлюра, І. Мазепа й більшість учасників з'їзду, обстоюючи потребу «трудової демократії», повільну соціалізацію головних галузей народного господарства та підтримку Директорії. На Трудовому конгресі України УСДРП висловилися за демократичний парламентаризм, здійснення важливих соціальних реформ, залишення верховної влади в руках Директорії, а на місцях — комісарів.

Відтак посол М. Порш прибув до Берліна тільки 10 лютого 1919 року й наступного ж дня офіційно перейняв справи українського посольства [36]. Тоді уряд Директорії вже змушений був залишити Київ більшовикам. Головними завданнями нового посла були, перш за все: домогтися передачі в розпорядження уряду УНР грошових вкладів Української Держави, що накопичили й зберігали в Німеччині (як і в Австрії та Угорщині) внаслідок фінансових угод гетьманського уряду від 15 травня та 10 вересня 1918 року [37]; спільно з Українською фінансовою агентурою в Німеччині забезпечити доставку урядові УНР українських грошових знаків, що виготовляли в німецькій державній друкарні; організувати повернення на Батьківщину українців-військовополонених; налагодити закупівлю спорядження й ліків для українського війська; зав'язати дипломатичні відносини з нейтральними державами та країнами Антанти, а також спромогтися створити антибільшовицький блок держав чорноморсько-балтійської смуги тощо.

Сам М. Порш визначав мету своєї діяльності так: «Здобути якнайбільший вплив на всі німецькі круги і сили та використати їх у кожному данім моменті у найкорисніший спосіб для української політики» [38]. Задля реалізації цієї мети всю діяльність посольства він розділив на три частини: 1) українсько-німецьку політику; 2) українську закордонну політику в ширшому розумінні цього слова; 3) питання внутрішньої політики УНР. Також визначив напрями співпраці з представниками: соціал-демократів, групи П. Рорбаха й А. Шмідта, промисловців, німецьких колоністів, євреїв, військових і преси [39].

Отже, український посол почав інтенсивно контактувати з німецькими парламентаріями. Пріоритетними були, перш за все, соціал-демократи, вочевидь, через те, що вони мали тоді більшість у Національних зборах та входили до уряду Веймарської республі-

ки. Тим паче сам М. Порш дотримувався соціал-демократичних переконань. Його первинним завданням на цій ниві було роз'яснити німецьким соціал-демократам, що «Росія» більше не існує, а концепція континентальної політики задля протистояння Англії є «фальшива». Із цією метою він опублікував відповідну статтю в часописі «Vorwärts», а також надав інтерв'ю кільком кореспондентам німецьких соціал-демократичних видань [40].

Співпраця з П. Рорбахом та А. Шмідтом, які були прихильниками України, також не минула даремно. Так, 1 березня 1919 року в листі до Міністра закордонних справ Німеччини У. Брокдорфа-Рантцау П. Рорбах розкритикував німецьку політику загравання з Росією та зазначав, що задля безпеки Німеччини важливо займатися розв'язанням українських проблем [41]. Крім того, за сприяння П. Рорбаха й А. Шмідта М. Порш зумів через Німецько-Українське товариство дописувати в німецькомовні видання «Deutsche Politik» і «Die Ukraine» [42] (на розповсюдження цього щомісячника з пресового фонду посольства навіть виділялися окремі кошти [43]). У березні 1919 року місячник опублікував розлогу статтю М. Порша про народне господарство України, у якій на підставі статистичних відомостей автор подав порівняльний аналіз виробництва промислової та сільськогосподарської продукції в Україні та в Російській імперії (без урахування питомої частки внеску до її економіки українських губерній) [44].

М. Порш усвідомлював важливість столиці Німеччини як одного з центрів європейської дипломатії та важливість «власної політичної ініціативи [українського посольства], бо Берлін залишався політичним центром, хоча й переможеної, але все-таки великої європейської держави. Сюди з'їхались із одної сторони всі місії військових переможців Антанти, а з другої сторони залишилися старі і нові огнища російської політики, які проводили активну політику проти самостійності України» [45]. Із метою поширення інформаційного поля про Україну та діяльність її представництва в Німеччині на початку березня 1919 року при посольстві було організовано інформаційний відділ, до завдань якого входило: 1) інформування німецької преси про українські справи та керівництво українською пропагандою; 2) опрацювання німецької й іншої преси для інформування самого посольства, а також українського уряду й українських закордонних місій; 3) опрацювання для посольства окремих політичних та економічних питань. Відділ майже кожного дня видавав інформаційні бюлетені, які розсилали визначним німецьким урядовим особам, політикам і публіцистам, посольствам і місіям, представленим у Берліні, українським установам у Берліні та за кордоном, усій берлінській пресі й усім найважливішим провінційним органам [46].

14 березня 1919 року пресове бюро посольства розпочало видавати свої інформаційні бюлетені, у яких було вміщено всі поточні повідомлення про українські справи. Ці бюлетені розсилали до

редакцій часописів, урядовим особам, політикам, публіцистам, закордонним посольствам і місіям у Берліні, українським представництвам за межами Німеччини. Окрім цього, посольство видавало німецькою мовою книжки з історії, політики, господарства й культури України тощо. Представництво УНР у Німеччині також видавало німецькою мовою брошуру «Східна Європа й Німеччина», яку було розіслано всім іноземним посольствам у Берліні й у якій детально було висвітлено політичне й економічне значення України в контексті встановлення взаємин між Німеччиною та Східною Європою [47]. Українське посольство, крім видання книг німецькою, французькою, українською мовами, також подарувало через німецьке МЗС слов'янським семінарам університетів Берліна, Лейпцига та Мюнхена по бібліотеці, де були зібрані наукові та науково-популярні книжки українських видавництв за кордоном [48].

Посольство також заходилося налагоджувати зв'язки з представниками держав Антанти. Щоправда, без істотних успіхів. Наприклад, особиста зустріч М. Порш з представником Французької Республіки генералом Дюпоном у справі військ Галлера не мала очікуваних урядом УНР наслідків. Епізодичні контакти були й із представниками американської місії. Натомість дипломатичні відносини з британським представництвом не мали позитивних результатів, позаяк, як засвідчував сам М. Порш, англійці були «цілком під впливом московських генералів і воювали з українськими місіями» [49].

Тим часом М. Порш уже на початку лютого 1919 року ініціював створення Балтійсько-Чорноморської федерації, метою якої було об'єднання країн, котрим загрожувала небезпека з боку більшовицької Росії. Так, 18 лютого 1919 року він скликав у Посольстві УНР у Берліні українсько-литовсько-білоруську нараду, на якій поставив на обговорення низку проблем, спільних для України, Білорусі та держав Балтії щодо: 1) небезпека з боку Польщі; 2) небезпека з боку більшовиків; 3) небезпека з боку російської реакції, яка відстоює «єдину і неділиму» Росію; 4) організація боротьби за міжнародне визнання; бажання мати спільні кордони; узгодженість економічних і торговельних інтересів тощо.

Безпосередньо на зустрічі були присутніми Посол УНР у Німеччині М. Порш, радник посольства Р. Смаль-Стоцький, Посол Литви в Німеччині Ю. Шауліс та члени литовської делегації на Паризьку мирну конференцію, які тоді перебували в Берліні, а також аташе литовського посольства Листовський, який представляв інтереси білорусів. Учасники наради підготували пропозиції для своїх урядів щодо координації власних дій у «всіх дипломатичних і військових справах, котрі стосуються Польщі і Москви» та боротьбі за здобуття державної самостійності. Щодо литовсько-українського зближення, то М. Порш вважав, що першим кроком у цьому напрямі мав би бути «обмін урядовими нотами, котрі задокументували би публічно бажання добрих сусідських відносин і взаємної державності» [50]. Згодом до таких зустрічей, які набули відносної

систематичності, приєдналися й представники Фінляндії, Латвії, Естонії та Білорусії. Учасники нарад у перспективі планували започаткувати й постійну конференцію послів «для координації політики пограничних держав у Німеччині» [51]. Однак утілити в життя цей надзвичайно важливий як із політичного, так і з дипломатичного погляду намір для зазначених країн не вдалося, зокрема й через позицію М. Порша, який вважав його дещо дочасним.

Серед інших прорахунків посла М. Порша була переоцінка впливу на європейську дипломатію А. Денікіна та його агентів і, водночас, недооцінка діяльності в самій Німеччині більшовицьких представників, які діяли двома колонами — російською (від імені РСФРР) та т. зв. українською (від імені УСРР). У його листуванні кінця 1919 року майже не наголошено на дипломатичних комбінаціях більшовиків у Німеччині, натомість основну увагу приділено проблемі денікінських дипломатичних комбінацій. Так, скажімо, у своєму звіті про діяльність посольства від 22 жовтня 1919 року М. Порш зазначав: «Референ про необхідність порозуміння між Україною і Денікіним повторюється майже при кожній зустрічі наших представників з німецькими урядовими чинниками. В інтенції уряду було б мабуть найбільше позбутися зовсім тутешніх місій від “Гандштатен”. Так, що можна вважати майже певним, що по спорожненню нашого посольства в Берліні; воно не було б вже більше обсажене, щонайменше вже не офіційно признаним послом» [52].

«Білий» російський рух став центральною темою і в підготовленому М. Поршем 11 листопада 1919 року «Меморандумі». Посол наголошував на помилковості підтримки Антантою Денікіна та Колчака, які принесли на «місце червоного терору — чорний терор, на місце диктатури робітників — диктатуру великих землевласників і великої буржуазії, на місце свободи народів — утиск народів», окупація Добровольчою армією частини України — «небувалу дезорганізацію господарського життя та реквізиції» [53].

Меморандум став основою його статті про проблеми окраїнних держав, яку було опубліковано наступного року в часописі «Die Ukraine» [54]. Потреба в обстоюванні права «окраїнних» держав, серед яких була й Україна, на самостійність і збереження їхніх дипломатичних місій у Німеччині загострилася восени 1919 року ще й тим, що 11–20 листопада мав набути чинності Версальський мирний договір. Відповідно до його 117 статті було передбачено анулювання всіх договорів, укладених Німеччиною з країнами, що поставили на теренах колишньої Росії. На підставі цього Німеччина як із власної ініціативи, так і за вимогою Антанти могла скасувати українське посольство як державну установу УНР. За таких умов, як уважав М. Порш, для розвитку українсько-німецьких відносин велике значення мала ясна військова й політична лінія України, що, на думку українського посла, мусило позитивно вплинути на піднесення престижу України, передовсім в очах німецького суспільства, яке, «як

і в інших справах, так і тут може легко стати в опозицію до офіційної політики» [55]. Ці сподівання М. Порша також не виправдалися.

Тим часом фінансові справи як уряду УНР, так і її посольства в Німеччині перебували не в найкращому стані. 27 травня 1919 року, відповідно до доповіді т.в.о. Міністра закордонних справ, уряд УНР ухвалив проект постанови про надання українському послові М. Поршу права заставити будинок Посольства УНР у Берліні, а також асигнував у розпорядження Міністра закордонних справ 1 млн грн для видачі Послові УНР у Німеччині [56].

Наприкінці 1919 — на початку 1920 року розгорнулася до того ж суперечка щодо української Фінансової агентури в Берліні. Задля врегулювання фінансового та питання військовополонених уряд Директорії спорядив до Берліна додаткові місії, тому посольство не несло прямої відповідальності за розв'язання цих проблем. Діяльність Фінансової агентури в Берліні не задовольняла М. Порша, а тому між посольством і нею виникали чвари, що значно погіршували справу визволення українського конто. У листі від 22 липня 1919 року до МЗС УНР М. Порш просив «поставити гостро перед урядом справу нашої фінансової агентури, котра тут тільки блямує нас...» [57]. Уже наступного року уряд Директорії був змушений подати до німецького суду позов проти голови Фінансової агентури УНР в Німеччині Г. Супруна [58]. Це ще більше зашкодило українській справі та іміджу України.

Намагався М. Порш організувати в Німеччині закупівлю ліків, майна й озброєння для української армії, але безуспішно, бо німецький уряд неодноразово арештував партії закупленого товару. 23 грудня 1919 року в наказі Директорії УНР «Про державні закупівлі в Німеччині» було висунуто вимогу: «Передати всі військові кредити і взагалі кредити на державні закупки, які були одпущені в розпорядження Українського посольства в Німеччині, або на ім'я Пана Посла в розпорядження Торговельної Комісії УНР за кордоном під головуванням А. Сербієнка» [59]. Подальші закупівлі військового майна в Німеччині дозволяли проводити тільки цій комісії. Окрім того, МЗС Німеччини дедалі частіше отримувало інформацію про суперечки поміж керівниками УНР. На початку 1920 року серед німців почали поширювати чутки, що М. Порш буде відсторонений від обов'язків посла і його місце посяде М. Василько [60]. Негативний вплив на розвиток українсько-німецьких взаємин мало й підписання 20 квітня 1920 року угоди між Директорією УНР та Польщею. Задля роз'яснення ситуації М. Порш дав інтерв'ю «Neue Berliner Zeitung», яке також передрукував журнал «Die Ukraine». Український посол пояснював цей союз необхідністю боротьби з більшовицькою Росією та відзначав зацікавленість проводу УНР процесами демократизації в Східній Європі [61]. Проте ці заходи вже не могли залагодити падіння авторитету як української влади в цілому, так, відповідно, і Посольства УНР у Німеччині.

Не спромігся посол М. Порш розв'язати на користь УНР і проблему передачі йому активів колишнього гетьманського уряду. Згідно з розрахунками йшлося про те, що здійснили спільно українсько-німецькі комісії, щонайменше про початкову суму українського конто в Німеччині (за товари, сировину, хліб та інше), що становила 444 млн 747 тис. марок [62]. До того ж у Німеччині залишалися надрукованими (ще на замовлення попередніх українських урядів) 11 млрд 518 млн грн, а також на 2 млрд грн знаків державної скарбниці тощо [63]. Так, у «Deutsche Alygemaayne Zeitung» 10 жовтня 1920 року було опубліковано текст ноти, відправленої німецьким Міністерством закордонних справ на ім'я українського представника в Берліні М. Порша, у якій німецьке МЗС визнавало законність претензій і готовність сплатити 400 млн німецьких золотих марок фактичному урядові України, яким, звичайно, не можна було визнати «уряд Петлюри», що перебував тоді за кордоном [64].

У цей час було помітним різке охолодження в ставленні офіційних кіл Німеччини до Посольства УНР у Берліні, яке супроводжувалося появою в німецькій пресі негативних статей. Крім того, під час від'їзду М. Порша на нараду послів до Карлсбада на будинок посольства було накладено арешт і виставлено претензії на вісім мільйонів марок [65]. На тлі поступового порозуміння Німеччини з більшовицькою Росією з'явилися повідомлення про прибуття нового посольства на чолі з Д. Мазуренком, яке посилалося на заступництво українського радянського уряду [66].

За таких обставин 26 серпня 1920 року М. Порш із Карлсбада відіслав Міністру закордонних справ А. Ніковському заяву про свою відставку. Цього листа ним було продубльовано ще одним листом від 26 серпня 1920 року. У відповідь С. Петлюра наклав на те прохання наступну резолюцію: «М. Порша слід би було притягти до праці в залежності від переговорів з ним. Багато моментів в листі — є результат непорозуміння і невірної оцінки історичних етапів нашої боротьби» [67]. У листі Міністерства закордонних справ від 16 березня 1921 року, адресованому М. Поршу, повідомлялося, що уряд із великим жалем змушений задовольнити прохання про демісію, а також констатувалося, що «ні скрутний політичний стан, ні фінансові труднощі, ні військові невдачі Республіки ніколи не ставили перешкод Вам, пане Послу, у Вашій дипломатичній праці, яку Ви проводили так упевнено, спокійно й рівно, з такою витриманістю та послідовністю. Завдяки Вашим, Вельмишановний пане Послу, особистим якостям Посольство УНР в Берліні стало одним з найкращих, організованих, продуктивних і працездатних дипломатичних представництв УНР за кордоном» [68].

Не можна не згадати й про корупційні суперечки, які супроводжували М. Порша не лише під кінець його каденції посла, а й після відставки. Восени 1920 року німецький уряд розпочав потужні акції, спрямовані проти українського представництва, зважаючи на «не дуже законні» фінансові операції, які проводив колишній

Посол УНР Директорії М. Порш. Наприклад, під час арешту партії білизни, яку свого часу придбав М. Порш із німецьких військових запасів. Згідно з паперами її слід було знищити. 16 жовтня з цього приводу до Німеччини приїздив інженер Борисів, але він так і не зміг транспортувати білизну за місцем призначення через протидію німецької влади. Під час огляду білизни виявилось, що вона була непридатною для використання, хоча й була закуплена за 500 тис. марок; коли ж українська сторона спробувала її перепродати, то за неї давали не більше 80 тис. марок.

І таких звинувачень було чимало. Під час безпосередньої ревізії посольства виявилось, що фінансове становище українського представництва в Берліні катастрофічне, його каса порожня, а гроші (близько 1 млн марок), які виділив уряд на фінансування преси, зникли. Не було представлено й фінансового звіту за цією сумою. Так само виглядали справи щодо військового фонду (вочевидь, ішлося про гроші, що використовували для депортації українських полонених на Батьківщину). Новий Посол УНР у Німеччині М. Василько, який безпосередньо проводив ревізію представництва, вимагав від колишнього посла М. Порша грошової компенсації за втрачену білизну.

Крім того, у німецькій пресі з'являлися статті про колишнього повноважного представника УНР М. Порша, у яких його було звинувачено в корупції та привласненні державних коштів. Із боку німецької влади навіть було накладено арешт на будинок українського представництва. «Berliner Locale Antsayher» у статті від 27 серпня 1920 року під заголовком «Арешт проти українського посольства» писала з цього приводу, що в додаток до справи (про яку вже доносили раніше) арешту, накладеного на будинок Посольства УНР у Берліні, дізнаємося про претензії на 8 млн марок. Видання також повідомляло, що будинок українського посольства на вулиці Кронпринценуфер записано в суді у формі «забезпеченої іпотеки» на суму 800 тис. марок. Великий німецький торговельний консорціум домовився про обмін своїх машин на українську сировину. Машини за умовами договору були привезені в Україну, але під час транспортування сировини вагони було розграбовано. Аби відшкодувати втрачене, німці вирішили накласти арешт на будинок посольства [69]. Далі у статті було згадано про вїзд М. Порша з Берліна до Карлсбада, а саме: «Про швидкий від'їзд дотеперішнього українського посла кружляють найрізноманітніші неперевірені звістки. Проти нього складено різні карні внески з приводу грошових махінацій, які весь час відхилялись на підставі екстериторіальності» [70]. Стаття закінчувалася спомином про те, що посол, який згадувався у зв'язку з численними махінаціями, відзначився також у Карлсбаді тим, що купив якійсь Маші Яновцовій кабарє в Празі за 600 тис. чехословацьких крон. Газета ставила під сумнів, що колишній журналіст М. Порш, який не мав раніше жодної маєтності, міг придбати такий статок. Тут варто пригадати й те, що про низку вищезгаданих фактів підтверджується також і в офіційному листуванні Р. Смаль-Стоцького, М. Василька й А. Ніковського.

Тож є очевидним, що подібні суперечки завдали не лише фінансових збитків Українській державі, а й ударили по репутації уряду УНР в очах західної політичної громадськості. Безумовно, висновком із вищезазначеного є також те, що М. Порш, попри всі свої таланти, не завжди дотримувався прозорості, «чистоплотності» та законності при укладанні торговельних угод (ціни, скажімо, на товари були завищеними й збитковими для Української держави, і все це відбувалося в часи, коли УНР перебувала на межі свого фінансового банкрутства та військово-політичного краху). Представник УНР в Угорщині М. Галаган пояснював можливість виникнення такої ситуації й тим, що до 1920 року з боку українського уряду не існувало контролю за витратами закордонних представництв. Дипломати могли розпоряджатися ними безконтрольно, на власний розсуд, що й, звісно ж, сприяло фінансовим зловживанням [71].

Після своєї відставки М. Порш залишився в еміграції в Німеччині. Відійшов від активної політики 1921 року й присвятив себе науково-дослідній роботі, передусім у галузі економіки. У ній чимало уваги він приділив проблемі визиску царською Росією України та значенню останньої в економічному піднесенні Російської імперії. Під псевдонімом «Гордієнко» М. Порш полемізував із П. Струве про перспективи самостійного розвитку української економіки. Переклав українською мовою праці К. Маркса, зокрема «До критики політичної економії» (1923 р.). Зрештою, М. Порш децю переосмислив власні погляди та з позицій доктринера класової диктатури та соціал-демократичного марксиста-ортодокса поступово дійшов до платформи соціалістичного націонал-демократизму.

Помер М. Порш у німецькому місті Бізенталі 16 квітня 1944 року, а похований у Берліні на православному цвинтарі в районі Тегель.

1. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). — Ф. 102. — С/п 1903. — Спр. 2320.
2. Ганкевич Л. Святослав Тагон у Львові // Симон Петлюра в молодості: Збірка споминів. — Л., 1936. — С. 38–39.
3. Войнович С. Неіснуюче питання // Праця. — 1905. — № 11. — С. 2–5.
4. Порш М. Автономія України і її соціал-демократія / М. Порш. — К.: Знання — то сила, 1917. — 80 с.; Порш М. Сучасний момент в житті української нації // На теми дня (Львів). — 1910. — С. 1–18.
5. Порш М. До питання про автономію // Літературно-Науковий Вістник. — 1907. — Т. XXXIX. — Кн. VIII–IX. — С. 344–359; Порш М. Національне питання та виборча агітація на Україні // Літературно-Науковий Вістник. — 1907. — Т. XXXVII. — С. 135–139; Порш М. Про автономію України / М. Порш. — К., 1913. — 40 с.
6. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. — Ч. II. — Варшава, 1933. — С. 316.
7. М.П. [Порш М.] Автономія України у світлі соціал-демократичної критики // Вільна Україна. — 1906. — Число 4.
8. Гирич І. Українські есдеки: між національним і класовим вибором // Ігор Гирич. Історик України. Персональний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.i-hyrych.name/History/UkrSocialDemocracy/Orthodox/MPorsh.html>
9. National Archives of Canada, Ottawa (NAC). — Andrii Zhuk Collection (MG30C167). — Vol. 4. — F. 7.
10. Ibid. — F. 12.
11. Жук А. Пам'яті Миколи Порша (1877–1944): (3 нагоди 85-ліття з дня народження) // Сучасність. — 1962. — № 1 (13). — Січень. — С. 52–66.
12. Резолюції I-го Всеукраїнського робітничого з'їзду у Києві 10–14 липня 1917 р. — Б. м., б. р.
13. Порш М. Автономія України і соціалдемократія / М. Порш. — К.: Знання — то сила, 1917. — 79 с.

14. ЦДАВО України. — Ф. 3543. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 5 зв.
15. Там само. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 1–2.
16. Центральний Музей Збройних Сил України. — Ф. 424.
17. Там само. — Ф. 426.
18. ЦДАВО України. — Ф. 1063. — Оп. 3. — Спр. 1. — Арк. 131–132.
19. Там само. — Арк. 132 зв. — 133.
20. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. — Т. 2. — К., 1997. — С. 79.
21. Там само. — С. 90.
22. Декреты Советской власти. — Т. 1. — М., 1957. — С. 352–357; Протоколы заседаний Совета Народных Комиссаров РСФСР. Ноябрь 1917 — март 1918 гг. — М., 2006. — С. 211.
23. ЦДАВО України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 29.
24. Там само. — Ф. 3543. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 5.
25. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. — Т. 1. — К., 1997. — С. 480.
26. Там само. — Т. 2. — С. 125.
27. ЦДАВО України. — Ф. 3266. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 5.
28. Там само. — Оп. 2. — Спр. 4. — Арк. 8.
29. Там само. — Арк. 14.
30. Там само. — Ф. 2197. — Оп. 1. — Спр. 125. — Арк. 1, 29; Оп. 13. — Спр. 125. — Арк. 1, 29; ЦДІА (м. Київ). — Ф. 1111. — Оп. 1. — Спр. 157.
31. *Прутуляк П.П.* Економічний договір УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною (1918 р.) // Український історичний журнал. — 1997. — № 1. — С. 71.
32. *Golczewski F.* Deutsche und Ukrainer 1914–1939. — Paderborn; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöning, 2010. — S. 270.
33. Українська Центральна Рада... — Т. 2. — С. 318.
34. Там само. — С. 318, 320.
35. ЦДАВО України. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 29 зв.
36. Там само. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 307. — Арк. 1.
37. *Гай-Нижник П.* Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (28 квітня — 14 грудня 1918 р.) / П. Гай-Нижник. — К., 2004. — 430 с.
38. ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 27.
39. Там само.
40. Там само.
41. *Golczewski F.* Deutsche und Ukrainer 1914–1939. — Paderborn; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöning, 2010. — S. 377.
42. Die Volkswirtschaft der Ukraine // Die Ukraine. — 1919. — Heft 4. — S. 82–86; Das Randstaatenproblem // Die Ukraine. — 1920. — Heft 3. — S. 51–55; Warum verband sich Petljura mit Polen? // Die Ukraine. — 1920. — Heft 4. — S. 102–104.
43. ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 27.
44. *Porsch M.* Die Volkswirtschaft der Ukraine // Die Ukraine. Monatschrift für deutsch-ukrainische volkswirtschaft und kultur Politik. Organ der deutsch-ukrainischen Gesellschaft. — 1919. — Heft 4. — S. 82–86.
45. ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 344. — Арк. 29.
46. Там само. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 28.
47. Там само. — Ф. 4. — Оп. 1. — Спр. 985. — Арк. 426.
48. Там само. — Арк. 431.
49. Там само. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 344. — Арк. 29.
50. Там само. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 10.
51. Там само. — Оп. 2. — Спр. 306. — Арк. 20.
52. Там само. — Арк. 3.
53. РААА. — R. 14395. — Bd. 36. — Allgemeine Angelegenheiten der Ukraine (vom 1. November 1919 bis Februar 1920). — Memorandum.
54. *Porsch M.* Das Randstaatproblem // Die Ukraine. — 1920. — Heft 3. — S. 51–55.
55. ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 306. — Арк. 3.
56. Там само. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 13 зв.
57. Там само. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 307. — Арк. 4.
58. *Гай-Нижник П.* «Супрунада»: уряд Директорії проти фінансової агентури УНР в Німеччині (1919–1921 рр.) // Київська старовина. — 2010. — No 1. — С. 46–70.
59. *Петлюра С.* Статті, листи, документи. — Т. 3. — К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. — С. 154.

60. PAAA. — R. 14395. — Bd. 36. — Allgemeine Angelegenheiten der Ukraine (vom 1. November 1919 bis Februar 1920). — Aufzeichnung.
61. Porsch M. Warum verband sich Petljura mit Polen // Die Ukraine. — 1920. — Heft 5. — S. 102–104.
62. ЦДАВО України. — Ф. 4. — Оп. 1. — Спр. 74. — Арк. 72.
63. Там само. — Арк. 79.
64. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1035. — Арк. 19.
65. ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 128. — Арк. 15.
66. Там само.
67. Там само. — Спр. 391. — Арк. 9.
68. Там само. — Арк. 17.
69. Berliner Locale Antsayher. — 1920. — 27 серпня.
70. ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 128. — Арк. 16.
71. Галаган М. З моїх споминів / М. Галаган. — К.: Темпора, 2005. — С. 484.

Pavlo HAI-NYZHNYK,

*Doctor of Historical Sciences,
Head of the Department of Historical Researches
of the Ukrainian Studies Research Institute*

MYKOLA PORSH — STATESMAN, SOCIAL AND POLITICAL ACTIVIST, AMBASSADOR OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC TO GERMANY

Abstract. Mykola Porsh was an economist and civic figure of German-Jewish descent and a leading member of the Revolutionary Ukrainian Party and of the Ukrainian Social Democratic Workers' Party. In the late 1890s, he conducted revolutionary work in Lubny region, and from 1904 he worked in the political underground in Kyiv and Nizhyn. During the Ukrainian struggle for independence (1917–1920) he was a member of the Central Rada and its Little Rada. In 1917, he was appointed Ukrainian People's Republic (UPR) Minister of Defence. In January 1919, Mykola Porsh was appointed Ambassador of the UPR to Germany.

Serving as UPR envoy, he set an aim to gain a massive impact on German powerful interests and take a full advantage of it for the purposes of Ukraine's policy. Therefore, he defined three main areas of the Embassy's activities: 1) Germany-Ukraine policy; 2) Ukraine's foreign policy in a wide sense; 3) UPR's domestic policy.

After serving as UPR envoy to Germany in 1919–20, he stayed abroad and turned away from political activity. His studies of Ukraine's agrarian and economic problems demonstrated, by an examination of issues such as land use and ownership, the labour market, and Russian state budget policies, how Ukraine was exploited by Russia. Under the pseudonym Hordiienko he engaged in polemics with Petr Struve on the issue of Ukraine's national economy.